

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

**з теми: «ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО
СТВОРЕННЯ ЕКОЛОГОРОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В
ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ»**

Виконала: студентка II курсу,
групи DOb1-M17z
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньою програмою
Дошкільна освіта
(заочна форма навчання)
В'яльцева Галина Дмитрівна

Керівник:
Бабюк Т. Й.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Казанішена Н. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЕКОЛОГОРОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	
1.1 Емоційно-ціннісне ставлення до природи як складова екологічної культури особистості	8
1.2 Психолого-педагогічні дослідження виховання ставлення до природи у дітей дошкільного віку в екологорозвивальному середовищі.....	21
1.3 Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи дошкільних закладів освіти.....	37
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЕКОЛОГОРОЗВИВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	
2.1 Принципи технології виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в екологорозвивальному середовищі.....	53
2.2 Корекція мотивації ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку	66
2.3 Організація та результати формувального експерименту.....	84
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	104
ДОДАТКИ.....	111

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Тому, основним предметом екологічного виховання дошкільників має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи. Для сучасних досліджень проблем екологічного виховання характерний гуманістичний підхід, згідно якого екологічні проблеми розглядаються як такі, що стосуються внутрішнього світу особистості.

Наукові підходи до екологічного виховання в сучасних умовах розроблені в дослідженнях А.Захлебного, І.Зверева, І.Суравегіної, які визначили мету, принципи, завдання і зміст екологічної освіти та виховання. Концептуальні положення екологічного напрямку педагогіки стосовно окремих навчальних предметів, позанавчальної діяльності, вікових груп та інших специфічних факторів уточнювались в Україні у дослідженнях Н.Лисенко, І.Мельник, З.Плохій, Н.Пустовіт, Г.Тарасенко, Д.Струннікової та багатьох інших вчених.

Аналізуючи стан екологічного виховання у закладі дошкільної освіти, дослідники зазначають, що воно переважно спрямоване на інтелектуальний розвиток і меншою мірою торкається емоційно-чуттєвої сфери особистості. Водночас дотримання єдності впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву, діяльну сфери особистості має принципово важливе значення і визначає ефективність екологічного виховання. Психологічний аспект досліджуваної проблеми відображений у працях Б.Ананьєва, Л.Виготського, О.Запорожця, О.Леонтєєва. У наукових працях Л.Артемової, А.Богущ, О.Кононко, В.Котирло, Т.Поніманської, Н.Яришевої підкреслюється особлива чутливість дошкільників до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їх емоційна реакція на безпосередні враження.

Дошкільний вік сприятливий для екологічного виховання, адже саме у цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки у них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Старші дошкільники здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу. Діти цього віку мають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою. Емоційна чутливість, сприятлива для розвитку моральних почуттів (О.Запорожець), новоутворення у вигляді усвідомлюваних мотивів, здатних підкоряти безпосередні потяги (О.Леонтьєв), поява етичних інстанцій (Л.Виготський, Д.Ельконін) роблять дошкільний вік сенситивним для розвитку основ особистості. Саме тому актуальною стає проблема створення екологорозвивального середовища у закладі дошкільної освіти для організації систематичних спостережень у природі, отримання реальних вражень, праці у природі, здійснення ефективного екологічного виховання дітей дошкільного віку. Екологічне середовище може бути розвивальним за умови, якщо воно сприятиме становленню у дитини сприйняття довкілля, інтересу до нього; оволодінню елементарними уявленнями про повітря, воду, їх властивості, якості, стани, явища природи, рослини, тварин, людину, про зв'язок між станом довкілля та здоров'ям усього живого. Екологорозвивальне середовище має допомогти сформувати у дитини екологічну компетентність та екологічно доцільну поведінку.

Вивчення стану проблеми екологічного виховання у педагогічній науці продемонструвало, що значна кількість досліджень у дошкільній педагогіці присвячена систематизації знань про природу. В контексті нашого дослідження особливе значення мають роботи, присвячені формуванню у дітей дошкільного віку бережливого, дбайливого, свідомого, ціннісного ставлення до природи.

Результати анкетування вихователів, батьків та дані констатувального етапу експериментального дослідження свідчать, що у дітей старшого дошкільного віку є необхідні передумови формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи. Їм доступне розуміння різнобічних цінностей

природи, вони вміють виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності, знають правила поведінки в природі, можуть оцінити свої вчинки та вчинки інших. У освітньо-виховному процесі ЗДО природа, переважно, використовується як засіб розумового, естетичного розвитку дітей; серед методів екологічного виховання переважають вербальні й такі, що забезпечують безпосередню взаємодію з природою. Виховання у дітей позитивного ставлення до природи в умовах дошкільного закладу майже не підтримується сім'єю.

Враховуючи актуальність проблеми, її часткову розробленість в теорії та практиці дошкільного виховання, було визначено тему магістерського дослідження: **“Організаційно-методичні підходи щодо створення екологорозвивального середовища в дошкільному навчальному закладі”**.

Об'єкт дослідження – процес екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – технологія виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в екологорозвивальному середовищі ЗДО.

Мета дослідження – науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити особистісно орієнтовану технологію виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в екологорозвивальному середовищі ЗДО.

У відповідності з метою і гіпотезою визначені **завдання дослідження**:

- з'ясувати стан проблеми в теорії та дошкільній виховній практиці;
- проаналізувати сутність поняття “емоційно-ціннісне ставлення до природи” та уточнити його використання стосовно дітей старшого дошкільного віку;
- визначити критерії сформованості емоційно-ціннісного ставлення до природи та виділити типи його прояву у дітей старшого дошкільного віку ;
- визначити принципи та етапи створення екологорозвивального середовища в ЗДО;

- розробити та експериментально перевірити засоби виховного впливу згідно технології виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в екологорозвивальному середовищі ЗДО.

Методологічну основу дослідження складають загальнофілософські положення про цілісність природи, єдність природи і суспільства, про необхідність гармонізації та гуманізації взаємовідносин суспільства з природою, про виховну і розвиваючу функції природи, закономірності психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження

1. Аналіз наукової, методичної літератури, наукових статей, фахових періодичних видань, вивчення передового педагогічного досвіду.
2. Спостереження та аналіз різних видів діяльності дітей, анкетування, індивідуальні бесіди, діагностичні методики.
3. Педагогічний експеримент.
4. Математична обробка отриманих експериментальних даних.

Практичне значення одержаних результатів визначають: конкретні засоби виховання у старших дошкільників емоційно-ціннісного ставлення до природи в екологорозвивальному середовищі ЗДО; методика визначення сформованості емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку. Розроблені науково-методичні рекомендації можуть бути використані у практиці роботи закладів дошкільної освіти, у організації спільної освітньо-виховної роботи ЗДО з сім'єю.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження розглядалися й обговорювалися на засіданнях студентського наукового гуртка „Екологічне виховання дітей дошкільного віку”. За результатами дослідження здійснено доповіді на кількох конференціях різного рівня: Всеукраїнська науково-практична конференція «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (19-20 жовтня 2017 року, м. Кам'янець-Подільський), III науково-практична інтернет-конференція

молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (29-30 листопада 2017 року, м. Івано-Франківськ), науково-практичний семінар «Перспективи розвитку дошкільної та початкової освіти (23 лютого 2018 року, м. Кам'янець-Подільський), II Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (28 березня 2018 року, м. Кам'янець-Подільський), міжвузівська науково-практична конференція «Особливості використання навчально-виховних технологій в освітньому процесі» (4 квітня 2018 року, м. Хмельницький), наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2017-2018 навчальному році, м. Кам'янець-Подільський).

Публікації. Основні положення дослідження висвітлені у статті

1. В'яльцева Г. Д. Створення еколого-розвивального середовища в закладі дошкільної освіти // Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; відпов. секр. Н.В.Бахмат. Київ : Міленіум, 2018. Вип. XIV. С. 31–35.

Базою дослідження був заклади дошкільної освіти №24 «Джерело» міста Чернівці. В експерименті брало участь 30 дітей старшого дошкільного віку (15 – експериментальної, та 15 – контрольної групи).

ВИСНОВКИ

Ефективність формування екологічної компетентності дошкільника великою мірою залежить від середовища, в якому проходить його життєдіяльність.

Екологорозвивальне середовище в широкому розумінні – це єдність природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього «Я». Воно забезпечує набуття дитиною досвіду контакту з природним оточенням та спілкування з дорослими (педагогами, батьками). Це неперервна, педагогічна зумовлена, спільна діяльність дітей між собою та з дорослими. У ній останні своєю поведінкою, щирою увагою, почуттями, словами навчають дітей взаємодії з природою.

Сьогодні, в умовах технічного прогресу існує небезпечна проблема, яку слід проаналізувати. Сучасні діти, особливо це стосується міських дітей, багато часу проводять біля телевізорів, комп'ютерів і, звичайно, такий спосіб життя істотно впливає на них. Дитина живе у штучному середовищі. Спілкування з дітьми показує, що дошкільнята не можуть відрізнити яблуню від груші, тополю від каштана, а трав'янисті рослини різних видів для них просто «трава». Природу, на їхню думку, можна побачити на дачі, у лісі, в селі, для них вона є чимось далеким від їхнього життя, незрозумілим.

Зважаючи на те, що педагогічний процес здійснюється на території ЗДО, слід приділяти особливу увагу її оформленню.

На території ЗДО можуть бути створені клумби, газони, сад, город, фрагменти екосистем (луки, лісу, поля, водойми), екологічні стежинки. До природної складової розвивального середовища належать також груповий куточок природи, зимовий сад, кімнати природи, наукова лабораторія тощо.

В цілому дослідження підтвердило основні положення і дозволило зробити такі висновки:

1. Вивчення стану проблеми екологічного виховання у педагогічній науці продемонструвало, що значна кількість досліджень у дошкільній педагогіці

присвячена систематизації знань про природу. У дослідженнях, присвячених проблемі формування ставлення до природи у дітей дошкільного віку, ставлення характеризується як бережливе, свідоме, ціннісне.

2. Виходячи з філософського та психологічного розуміння сутності цінностей та ціннісного ставлення, емоційно-ціннісне ставлення до природи розглядаємо як особливий вид суб'єктивного ставлення до цінностей природи, що виявляється в емоціях задоволення – незадоволення, радості – суму, захоплення – зневаги в процесі взаємодії з тими чи іншими об'єктами природи. Тобто, ціннісне ставлення до об'єктів природи, що характеризується зазначеними емоціями, і виступає метою виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку. Критеріями емоційно-ціннісного ставлення до природи у дослідженні визначено: особливості сприйняття природи; характер емоційної реакції на красу природи; характер мотивів ставлення до природи та її охорони; характер оцінки власного ставлення й ставлення інших до природних об'єктів.

3. Результати анкетування вихователів, батьків та дані констатуючого експерименту свідчать, що у дітей старшого дошкільного віку можливо сформувані позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи. Проте у освітньо-виховному процесі дошкільного закладу природа, переважно, використовується як засіб розумового, естетичного розвитку дітей; виховання у дітей позитивного ставлення до природи в умовах дошкільного закладу майже не підтримується сім'єю.

4. Запропонована технологія ґрунтується на принципах особистісно орієнтованого виховання та у створенні екологорозвивального середовища,

5. Результати роботи в експериментальних групах свідчать, що негативне та нейтральне емоційно-ціннісне ставлення перетворюються у позитивно-пасивне, а останнє за умови забезпечення необхідних умов має тенденцію до переходу в позитивно-активне. Позитивно-активне ставлення до природи є підґрунтям для формування екологічної культури особистості. Воно виявляється не тільки в усвідомленні цінностей природи, але і в ініціативному прагненні до дотримання природоохоронних норм в незнайомих умовах і ситуаціях, намаганні відповідно впливати на інших дітей.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення вимагають питання особливості емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей сільської та міської місцевості, а також особливості виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у хлопчиків і дівчаток; поглибленого дослідження варті педагогічні умови виховання цієї якості особистості у взаємодії дошкільного закладу і сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2 т-х. Москва, 1980. Т.2. 287с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. МО України АПН України. Київ: Ред. Журналу “Дошкільне виховання”. 1999. 62 с.
3. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание. Пер. с англ. Москва: Прогресс, 1986. 420 с.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ, 1998. 204 с.
5. Бех І.Д. Відповідальність особистості як мета виховання // Початкова школа. 1994. №9 10. С.4-8.
6. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. Практикум: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1995. 192 с.
7. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва: Просвещение, 1968. 464 с.
8. Буркова Л.В. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників при вивченні сезонних явищ природи: автореферат дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. Київ, 1994. 24 с.
9. Василенко В.А. Ценность и ценностные отношения // Проблема ценности в философии / Под ред. А.Г.Харчева. Москва: Наука, 1966. С. 41-49.
10. Васильева А.И. Учите детей наблюдать природу. Минск, 1972.128 с.
11. Введение в философию. В 2-х т. Т. 2. Москва: Полит. литература, 1990. 639 с.
12. Веретенникова С.А. Ознакомление детей дошкольного возраста с природой. Київ, 1979. 248 с.
13. Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 288 с.
14. Виноградова Н.Ф. Умственное воспитание детей в процессе ознакомления с природой. Москва: Просвещение, 1978. 103 с.

- 15.Водовозова Е.Н. Умственное и нравственное развитие детей от первого проявления сознания до школьного возраста / История дошкольной педагогики в России. Хрестоматия. Москва: Просвещение, 1987. 432 с.
- 16.Гирусов Э.В. От экологического знания к экологическому сознанию// Взаимодействие общества и природы: философско-методологические аспекты проблемы /АН СССР, Институт философии. Москва: Наука, 1986. С.144-158.
- 17.Гирусов Э.В., Ширкова И.Ю. Экология и культура. Москва: Знание, 1989. 64 с.
- 18.Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.Головко (гол. ред.) Київ: Либідь, 1997. 374 с.
- 19.Грецова В.Г. Воспитание у детей 6-7 лет бережливого отношения к комнатным растениям уголка природы: автореферат дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. Москва, 1974. 19 с.
- 20.Гузеев В.В. Образовательная технология: от приема до философии. Москва: Сентябрь, 1996. 112 с.
- 21.Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. Ростов – на – Дону. 1996. 480 с.
- 22.Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. (наук. кер. Проскура О.В., Кочина Л.П., Кузьменко В.У., Кудикіна Н.В.). Київ: Видавництво «Університет», 2010. URL : <https://lib.pedpresa.ua/10786-pidruchnyk-dytyna-programa-vyhovannya-i-navchannya-ditej-vid-2-do-7-rokiv-nauk-ker-proskura-o-v-kochyna-l-p-kuzmenko-v-u-kudykina-n-v.html> (дата звернення: 17.05.2018).
- 23.Додонов Б.И. В мире эмоций. Київ: Политиздат Украины, 1987. 140 с.
- 24.Дробницкий О.Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей // Проблема ценностей в философии / Под ред. А.Г.Харчева. Москва: Наука, 1966. С. 25-40.

- 25.Залкинд Е.И. Руководство образованием представлений и понятий детей о природе на основе наблюдений: автореферат дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. Москва, 1951. 24 с.
- 26.Запорожец А.В. Проблемы развития психики // Избранные психологические труды: В 2 т-х. Москва, 1986. Т.1. 318 с., Т.2. 296 с.
- 27.Захлебный А.Н., Зверев И.Д., Кудрявцева Е.М. и др. Теоретические основы формирования отношения школьников к природе. Москва: Просвещение, 1984. 135 с.
- 28.Зверев И.Д. Экология в школьном обучении. Москва: Знание, 1980. 96 с.
- 29.Зотов В.В. Воспитание у младших школьников эмоционально-ценностного отношения к природе: автореферат дис. ...канд.пед.наук: 13.00.01. Москва,1998. 16 с.
- 30.Изард К. Эмоции человека: Пер. с англ./ Под ред. Я.Я.Гозмана, М.Е.Егоровой Москва: Изд-во МГУ, 1980. 440 с.
- 31.История дошкольной педагогики: учебное пособие для студентов пед. институтов / М.Ф.Шабаева, В.А.Ротенберг, И.В.Чувашев и др.; Под ред. Л.Н.Литвина. 2 –е изд., дораб. Москва: Просвещение, 1989.352 с.
- 32.Іщенко Л.В. Дидактичні ігри як засіб екологічного виховання // Початкова школа. 1998. №12. С. 25-26.
- 33.Как знакомить дошкольников с природой / Под ред. П.Г.Саморуковой. Москва: Просвещение, 1978. 223 с.
- 34.Колесов М.С. Человек и культура: философские размышления. Киев: Знание, 1991. 48 с.
- 35.Коменский Я.А. Великая дидактика. Избр. пед.соч.: В 2-х т. Москва: Педагогика, 1982. Т.1. 656 с. С.242-477.
- 36.Кот Н.М. Педагогічні умови ефективної взаємодії дитячого садка та сім'ї в екологічному вихованні старших дошкільників: автореферат дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. К., 1993. 24 с.
- 37.Кочергин А.Н., Марков Ю.Г., Васильев Н.Г. Экологическое знание и сознание: особенности формирования. Новосибирск: Наука, 1987. 221 с.

- 38.Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1996. 352 с.
- 39.Крылова Н.Б. Взаимосвязь мировоззрения и культуры личности / Культура и мировоззрение: материалы всесоюзной научно-практической конференции. Москва, 1984. С.88-91.
- 40.Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ: Нора –прінт, 1996. 108 с.
- 41.Культура жизни личности: Проблемы теории и методологии социально-психологических исследований / Отв. Ред. Л.В.Сохань, В.А.Тихонович. Киев: Наукова думка, 1988. 192 с.
- 42.Кульчицкая Е.И. Развитие чувств и эмоций у детей раннего и дошкольного возраста: дис. ...д-ра психол.наук: 19.00.07. Киев, 1996. 483 с.
- 43.Кульчицька О.І. Моральне виховання дошкільників. Київ: Знання, 1967. 32 с.
- 44.Лармин О. Структура культуры и место в ней нравственной культуры личности //Вопросы нравственной культуры: методологические вопросы нравственной культуры социалистического общества и личности: Тезисы симпозиума (ноябрь, 1981).Вильнюс, 1981. С.5-12.
- 45.Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции./ Психология эмоций: Тексты / Под ред. В.К.Вилюнаса, Ю.Б.Гиппенрейтер. Москва, 1984. С.162-172.
- 46.Лисенко Н.В. Еколого-педагогічна культура вихователя дошкільного закладу. Івано-Франківськ, 1994. 245 с.
- 47.Лутай В.С.Філософія сучасної освіти: навчальний посібник. Київ: Центр “Магістр- S”. 2006. 256 с.
- 48.Лучич М.В. Детям о природе: книга для воспитателя детского сада. Москва: Просвещение, 1989. 143 с.
- 49.Люблинская А.А. Очерки психологического развития ребенка. Изд.2-е, переработанное. Москва: Просвещение.1965. 63 с.

50. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1998. 479 с.
51. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Наук.керівник авт.колективу З.П.Плохій. Видання друге. Доопрацьоване і доповнене. Київ: Педагогічна думка, 1999. 286 с.
52. Маневцова Л.М. Формирование познавательных интересов у старших дошкольников в процессе организации элементарной поисковой деятельности (на материале природоведения): автореферат дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. Ленинград, 1975. 17с.
53. Марковская М.М. Уголок природы в детском саду. Кн.. для воспитателя детского сада. 2-е изд., дораб. Москва: Просвещение, 1989. 144 с.
54. Марочко Г.С. Формування у дітей старшого дошкільного віку дбайливого ставлення до природи (на матеріалі рослинного світу): автореферат дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. Київ, 1993. 23 с.
55. Менчинская Н.А. Психологические закономерности формирования научного мировоззрения // Психология формирования и развития личности / Отв. ред. Л.И. Анцыферова. Москва :Наука, 1981. 365 с.
56. Мясищев В.Н. Психология отношений: Под ред А.А.Бодалева. Москва: Изд.Институт практической психологии, 2005. 356 с.
57. Нравственно-трудовое воспитание детей в детском саду / А.М. Виноградова, Г.Н. Година, С.А. Козлова и др.; Под ред. Р.С. Буре. Москва: Просвещение, 2007. 221 с.
58. Овчинникова Т.Н. Особенности осознания себя детьми 6-летнего возраста // Вопросы психологии. 1986. №4. -С.43-49.
59. Островская Л.Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников: Кн. для воспитателя детского сада. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 2000. 160 с.
60. Отношение школьников к природе / Под ред. И.Д. Зверева, И.Т. Суравегиной. Москва: Педагогика, 2008. 128 с.

61. Педагогика: учебное пособие / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. Москва: Школа-Пресс, 1997. 512 с.
62. Песталоцци И.Г. Книга матерей или Руководство для матерей, как научить своих детей наблюдать и говорить / История дошкольной зарубежной педагогики. Москва: Просвещение. 1974, С.155 - 164.
63. Пиаже Ж. Избранные психол. труды: Пер. с англ. и фр. Москва: Международная педагогическая академия, 1994. 680 с.
64. Плохий З.П. Вітальна цінність природи. Складові екологічної культури дошкільнят // Дошкільнє виховання. 2009. №11. С.6-7.
65. Пустовіт Н., Локшина О. Оберігаємо довкілля // Дошкільнє виховання. 2013. №6. С.8-9.
66. Саморукова П.Г. Систематизация знаний детей о природе. В кн.: Умственное воспитание дошкольников / Под ред. Н.Н. Поддьякова Москва: Педагогика, 1980. 271 с.
67. Сидельковский А.П. Проблемы познания отношений в советской педагогике. Ред. коллегия: Ф.И. Гогова, Б.А. Тамбиев (отв. ред), Г.Г. Фролова. Ставрополь, 1971. 287 с.
68. Старша група в дитячому садку: методичний посібник. (Ред. колегія: Л.В. Артемова, А.М. Богуш, Г.П. Лаврентьева, К.Й. Щербакова) Київ: Радянська школа, 1990. 416 с.
69. Струннікова Д.І. Наступність в ознайомленні з природою дітей 6 і 7 років (в умовах діяльності навчально-виховного комплексу “Школа- дитячий садок”): автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2002. 19 с.
70. Суравегина И.Т. О методах формирования ответственного отношения школьников к природе // Биология в школе. 1988. №3. С. 32-39.
71. Черняк В.М., Бочелюк О.І. Озеленення ділянки дошкільного навчального закладу. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 392 с.
72. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1961. 210 с.

- 73.Філософський словник /За ред Шинкарука В.І. 2-е вид. Київ: Гол.ред.УРЕ, 1986. 80 с.
- 74.Яришева Н.Ф. Екологічне виховання дошкільників: посібник для вихователів дитячих садків. Київ: Грамота, 2011. 55 с.
- 75.Ясвин В.А. Психолого-педагогическая коррекция субъективного отношения к природе в процессе экологического образования //Вопросы психологии. 1998. №4. С.3-13.